

In Lempke (De vlinders in Friesland, 1985) worden slechts 5 waarnemingen vermeld (Terschelling, Leeuwarden, Oldeberkoop, Nijetrijne en Rijsterbos). Uit de Noctua-database blijkt dat er de laatste 5 jaar 7 exemplaren zijn gezien in Friesland:

1 mei 2009	rups	1	Ureterp
23 juli 2009	imago	1	Terschelling
27 juli 2010	imago	1	Appelscha
26 april 2011	rups	1	Leeuwarden
28 juni 2011	imago	1	Dokkum
28 juni 2012	imago	2	Leeuwarder Bos
5 juli 2012	imago	1	Allardsoog

Eerste resultaten inventarisatie Noardlike Fryske Wâlden – Gerrit Tuinstra
Pasiphila chloerata sleedorndwergspanner – nieuw voor Friesland

In de Flinterwille van het afgelopen voorjaar schreef ik een stukje over de Noardlike Fryske Wâlden. En op de voorjaarsbijeenkomst van onze werkgroep heb ik een presentatie gehouden over het gebied en het biodiversiteitsproject dat dit jaar uitgevoerd wordt door Altenburg & Wymenga en Landschapsbeheer Friesland, in samenwerking met De Noardlike Fryske Wâlden (de koepel van agrarische natuurverenigingen). In het project wordt gekeken naar de biodiversiteit, door inventarisaties uit te voeren op het gebied van flora en fauna. Er wordt gekeken naar broedvogels, vleermuizen, vegetatie en verschillende groepen insecten. Zelf ben ik bezig met het inventariseren van de nachtvlinders in het gebied. Hoewel het seizoen nog niet ten einde is, wil ik hier al iets vertellen over de eerste resultaten. Daarbij zal ik vooral in gaan op de waargenomen soorten macro-nachtvlinders. Aan de micro's wordt nog gewerkt, d.w.z. het determineren van verzameld materiaal. Een goede aanvulling op de waarnemingen van micro's op licht, betreft de vondsten van mijnen, tijdens de excursie afgelopen 6 oktober. Maar hierover meer in een apart artikeltje in deze Flinterwille. Ook voor de macro's geldt dat de lijst nog niet helemaal compleet is. Althans, ik hoop nog een aantal keer het veld in te gaan om de lijst nog aan te vullen met soorten die nu en nog later in het jaar vliegen.

In het project wordt dus niet alleen naar nachtvlinders gekeken, maar ook andere insectengroepen, zoals loopkevers, zweefvliegen en bijen, maar ook sluipwespen. Al vroeg in het voorjaar ving ik een klein sluipwespje, van een wilgenkatje. Na determinatie door Hilco Meijer bleek het te gaan om een soort die nog niet eerder in Nederland waargenomen was (*Allophroides boops*). Een nieuwe soort binnen de nachtvlinders was niet te verwachten, maar toch zijn er ook binnen deze groep bijzonderheden waargenomen, waaronder een nieuwe soort spanner voor Friesland.

Methode

De belangrijkste methode die ik toegepast heb is het inventariseren met de lamp en het witte laken. In totaal heb ik op 13 avonden/nachten deze methode toegepast, in de beide deelgebieden die voor het insectenonderzoek geselecteerd zijn, bij Oostermeer en Twijzel. De inventarisatiedata liggen redelijk verspreid over het seizoen. De echte voorjaarssoorten ontbreken helaas. De eerste keer op pad met de lamp was pas op 27 april. Daarvoor waren de omstandigheden ongunstig. Ook gedurende het seizoen waren de weersomstandigheden helaas vaak niet ideaal, waardoor de verkregen resultaten mogelijk niet helemaal representatief zijn. Slechts één keer werd er gesmeerd, op een avond waarop maar zeven soorten op de zoetigheid afkwamen. Naast het vangen met licht en met smeer is er gevangen met het net, overdag of juist in de avond. Vooral in de periode op de avond, net voor de schemering, kan goed zijn voor het inventariseren van micro's. Slechts op een enkele avond was dit ook daadwerkelijk het geval en werden er redelijke aantallen micro's gevangen. Op andere momenten was de activiteit van micro's zeer gering. Ook hierbij zullen de zeer matige weersomstandigheden een belangrijke rol hebben gespeeld.

Resultaten

Omdat op het ogenblik eigenlijk alleen nog maar het beeld van de macro's vrij volledig is, wordt er nu alleen op deze groep ingegaan. De totaallijst van waargenomen macro-nachtvlinders bestaat nu uit 212 soorten. De verdeling van het aantal soorten over de verschillende families is als volgt:

• Hepialidae (wortelboorders)	1 soort	0,5%
• Limacodidae (slakrupsen)	1 soort	0,5%
• Lasiocampidae (spinnars)	1 soort	0,5%
• Sphingidae (pijlstaarten)	4 soorten	2,5%
• Drepanidae (eenstaarten)	10 soorten	4,5%
• Geometridae (spanners)	72 soorten	33,5%
• Notodontidae (tandvlinders)	19 soorten	9%
• Noctuidae (uilen)	86 soorten	40,5%
• Lymantriidae (donsuilen)	3 soorten	1,5%
• Nolidae (visstaartjes)	4 soorten	2%
• Arctiidae (beervlinders)	11 soorten	5%

Spinners en pijlstaarten

Hoewel het een betrekkelijke kleine groep is en de meeste soorten ook niet direct te verwachten zijn in een agrarisch cultuurlandschap (maar meer in het bos en op de heide), is het aantal waargenomen Lasiocampidae (spinners) wel heel erg klein. Alleen *Malacosoma neustria* (ringelrups) werd gezien (3 exemplaren op 17 juli, in het gebied bij Oostermeer). Opvallend is het ontbreken van *Euthrix potatoria* (rietvink of drinker)! Hoewel het gebied vrij veel dobben kent, met daarom heen moerasachtige vegetaties, is het gebied over het algemeen misschien te droog voor deze soort. Een soort die nog niet waargenomen is, maar er ongetwijfeld wel voorkomt is *Poecilocampa populi* (zwarte herfstspinner). De vlinder heeft z'n piek in de vliegtijd pas in november.

Van de groep van de Sphingidae (pijlstaarten) werden vier soorten gezien; *Mimas tiliae* (lindepijlstaart), *Laothoe populi* (populierenpijlstaart), *Sphinx ligustri* (ligusterpijlstaart) en *Deilephila elpenor* (groot avondrood). In totaal werden er 22 exemplaren van deze vier soorten waargenomen. Het ontbreken van *Deilephila porcellus* (klein avondrood) was misschien te verwachten, maar dat *Smerinthus ocellata* (pauwoogpijlstaart) niet werd aangetroffen was wel een verrassing. Rupsen van deze fraaie pijlstaart zitten graag op wilg en populier, beide frequent in het gebied voorkomend.

Eenstaarten en beervlinders

Van de familie van de Drepanidae (eenstaarten) zijn uit Nederland 16 soorten bekend. Twee daarvan zijn (zeer) zeldzaam. Een derde is ook een niet alledaagse soort, die daarnaast de afgelopen decennia behoorlijk achteruit is gegaan. Het is *Cilix glaucata* (Chinese letter), een prachtige, niet al te grote vlinder, met een teken op de vleugels dat lijkt op een Chinese letter, gevormd door een patroon van oplichtende schubben. In het verleden kwam *C. glaucata* ook in de provincies Friesland en Groningen algemener voor dan nu het geval is. Dit geldt vooral voor het binnenland, want aan de kust (Lauwersoog) en vooral op de eilanden wordt de vlinder nog wel regelmatig gezien. Plekken van het Friese en Groninger binnenland, waar de vlinder de afgelopen jaren nog wel is gezien, liggen overigens allen in het kleinschalige agrarische cultuurlandschap (Buitenpost, Bergum, Opende en Kornhorn). En daarbij komen nu Oostermeer, Twijzel en Twijzelerheide. De vlinder werd gezien op drie verschillende dagen (22 en 27 mei en 25 juli) en locaties. De waarnemingen van mei (beide steeds één exemplaar) zullen van de eerste generatie zijn geweest, die van juli van de tweede generatie. Op de laatste datum werden zelfs zes exemplaren waargenomen! Vlindernet noemt "vooral meidoorn en sleedoorn" als voedselplanten. Beide komen vrij veel voor in het gebied.

Tandvlinders

Maar liefst 19 soorten Notodontidae (tandvlinders) werden waargenomen! Opvallende soorten daarbij waren de grotere *Stauropus fagi* (eekhoorn) en *Peridea anceps* (eikentandvlinder) en de prachtige *Harpyia milhauseri* (draak). Ook is het vermelden waard van de drie soorten “kleine hermelijnvlinders”, de algemene *Furcula furcula* (kleine hermelijnvlinder) en de veel minder algemene *F. bifida* (wilgenhermelijnvlinder) en *F. bicuspis* (berkenhermelijnvlinder). Van de op Vlindernet als zeldzaam aangeduide *F. bifida* werden zes exemplaren gezien. Slechts één exemplaar van *F. bicuspis* werd gezien, maar dit is een soort die ik persoonlijk de laatste jaren maar weinig waargenomen heb. Tot slot noem ik voor deze familie nog *Thaumetopoea processinea* (eikenprocessierups). Op 13 augustus kwamen er twee mannetjes op het laken. Overigens is de soort inmiddels over vrijwel geheel Nederland verspreid. Waarnemingen van mannetjes zijn kwamen dit jaar o.a. van Terschelling en Lauwersoog.

Spanners

Wanneer de komende tijd nog vaker met licht gevangen kan worden, zal o.a. de lijst van de spanners wellicht nog wat uitgebreid kunnen worden. De najaarsspanners (bv. *Erannis defoliaria*), novemberspanners (bv. *Epirrita dilutata*) en wintervlinders zijn eigenlijk allemaal soorten die nog moeten gaan vliegen.

Een van de vroegst in het jaar waargenomen spanners is *Biston strataria* (vroegge spanner), een prachtige en variabele spanner, die overigens niet het kenmerkende spanner-uiteindelijk heeft, maar meer weg heeft van een uil, vooral vanwege z'n forse lichaam. Van het “broertje” *B. betularia* (peper-en-zoutvlinder) werden in totaal zo'n 30 exemplaren genoteerd, gedurende de periode eind juni tot half augustus.

Bepaalde soorten spanners werden frequent waargenomen, sommige slechts in een enkel exemplaar. Voorbeelden hiervan zijn *Chiasmia clathrata* (klaverspanner), *Cyclophora punctaria* (gestippelde oogspanner), *Perizoma flavofasciata* (silenespanner) en *P. albulata* (ratelaarspanner) en *Cidaria fulvata* (oranje bruinbandspanner). Deze laatste soort wordt in verhouding veel waargenomen in bebouwde omgeving, vanwege de daar aangeplante rozen. In het houtwallengebied is hondsroos (*Rosa canina*) een veel voorkomende soort. Daarnaast komen er verschillende andere, veelal zeldzame rozensoorten in het gebied voor. Bijzonder is dat er naast de vrij gewone *Orthonama vittata* (moeraswalstrospanner) een exemplaar van *O. obstipata* (zuidelijke bandspanner) waargenomen werd. Van deze in Nederland weinig waargenomen trekvlinder worden slechts zelden exemplaren in Friesland gezien. Voor mij was het de allereerste! Datzelfde gold voor Siep en Jannie Sinnema, die een paar dagen later een exemplaar in hun val in Hemrik aantreffen. Blijkbaar was het een goed jaar voor de vlinder!

De waarneming van *O. obstipata* is bijzonder vanwege de zeldzaamheid, maar de soort zegt verder niets over het gebied en/of de aanwezige vegetatie. Dat is anders voor *Rhinoprora chloerata* (sleedoorndwergspanner). Van deze soort werd op 27

mei een exemplaar gevangen in het gebied bij Twijzel. De vlinder werd opgejaagd uit een houtwal waarvan de beplanting voor zo'n 90% uit sleedoorn – de voornaamste voedselplant – bestaat. Het ging slechts om een enkel exemplaar, maar het is niet uit te sluiten dat er een populatie aanwezig is, want plaatselijk komt behoorlijk veel sleedoorn in de houtwallen voor. *R. chloerata* (of tegenwoordig *Pasiphila chloerata*) is een soort die nog maar weinig waargenomen wordt in Nederland, maar wel in opkomst is. Op de kaartjes op Vlindernet is te zien dat er in de perioden van voor 1950 en 1950-1980 steeds slechts een enkele stip staat, in het zuiden van Limburg. In de periode daarna (tot en met september 2011) is de soort doorgedrongen tot in Gelderland en Overijssel. Op waarneming.nl staat een waarneming uit Overijssel (Zwolle), alsmede een uit het noorden van de provincie Flevoland. Vorig jaar kreeg ik een foto van iemand uit Oudemolen (Drenthe), waarop eveneens een exemplaar was afgebeeld en gevangen was in die plaats. De soort is dus duidelijk met een opmars in noordelijke richting bezig en nu zelfs al tot in (noord) Friesland gekomen!

sleedoorn-
dwergspanner
Rhinoprora chloerata
Foto: Ernest van
Asseldonk

De laatste spannersoort die ik onder de aandacht wil brengen is *Ennomos erosaria* (gehakkelde spanner), een op *E. alniaria* (geelschouder-spanner) lijkende soort, maar daarvan doorgaans goed te onderscheiden is door het verschil in kleur van het borststuk, dat bij *E. alniaria* felgeel is. Vlindernet noemt het een zeldzaam soort, verspreid over het land voorkomend, maar op veel plaatsen schaars of zelfs ontbrekend. Ook in Friesland is de soort niet bepaald algemeen. Persoonlijk heb ik de vlinder slechts één keer eerder gezien. Op 24 augustus verschenen 3 exemplaren op het laken, in het gebied bij Oostermeer.

Uilen

Van de 86 waargenomen soorten uilen geef ik hieronder, zonder ze verder toe te lichten, een opsomming van zeven soorten, die vermeldenswaardig zijn:

- *Acronicta alni* (elzenuil)
- *Deltote uncula* (zilverhaak)
- *Cosmia pyralina* (maanuiltje)
- *Mesoligia literosa* (duinhalmuiltje)
- *Hecatera bicolorata* (tweekleurige uil)
- *Mythimna albipuncta* (witstipgrasuil)
- *Xestia sexstrigata* (zesstreepuil)

Naast deze zeven soorten wil ik tot slot *Cryphia domestica* (lichte korstmosuil) en *Autographa jota* (jota-uil) noemen. *C. domestica* is een soort die vooral de laatste jaren (aldus Vlindernet) steeds meer in stedelijk gebied voorkomt. Wellicht heeft dat te maken met de aanwezigheid van bepaalde korstmossen op muren en daken van gebouwen, het voedsel van de rupsen van dit prachtige uiltje. Er werden op 24 juli vier exemplaren gevangen in het gebied bij Twijzel.

In het gebied bij Oostermeer werden op twee avonden in totaal 12 exemplaren van *A. jota* gezien. Opvallend is de landelijke verspreiding van deze soort. Het kaartje op Vlindernet (vooral dat van de laatst getoonde periode) laat zien dat het belangrijkste verspreidingsgebied in het oosten van Friesland en noorden van Drenthe ligt. Daarnaast staan verspreid stippen in de rest van Nederland (vooral ook aan de kust), maar lang zoveel niet als bij ons. Een van de voedselplant van *A. jota* is kamperfoelie. Het voorkomen van *A. jota* in de Noardlike Fryske Wâlden zal ongetwijfeld te maken hebben met het voorkomen van – vaak behoorlijk veel – wilde kamperfoelie (*Lonicera peryclimum*) in de houtwallen!